

so upoštevani tudi zunanji spremljajoči pojavi muziciranja: mimika, gesta, dejavnosti in hoja interpretov. Kagel, star 38 let, je pred 13 leti prišel v Köln iz Argentine in je v nenehnih poizkusih, da bi našel »nove možnosti glasbe«, preizkusil to mešano obliko ustvarjanja v številnih artistično briljantnih skladbah za koncert (Match), za oder (Sur Scène), posebno pa v filmih (Solo). V svojem najnovejšem glasbenem filmu o Beethovnu »Ludwig van« je opustil ta vodja kölnskih tečajev nove glasbe vse slavnostne zvoke in jubilejne govore ter je namesto tega kombiniral satirične skeče, bizarne kolaže in filharmonične paradije v prikaz (show), ki nasprotuje hrupu in opijanju okrog Beethovna.

Na srečo žive tudi ljudje kot Kagel. Njihove misli nam včasih pomagajo urediti naša spoznanja in dostikrat morda celo pokažejo, kje so nekateri prekoračili meje. In če je v številu teh nekaterikov bila večina človeštva, je učinek Kaglovih besed toliko boljši. Koliko pa skrivajo v sebi spoznanja o resnici, naj bralec presodi sam. Večinoma smo glasbeniki kot ustvarjalci (še tako majhni) in interpreti (še tako nebolgljeni) preveč prizadeti, da bi šli molče mimo tega.

SREČANJE Z GLASBO BELE BARTÓKA

(Ob 25-letnici skladateljeve smrti)

Pavel Šivic

Brž ko se lotiš ocene genialne Bartókove glasbe, si v zadregi, ker je enkratnost v umetnosti najteže oprijemljiva. Moral bi se zateči k primerjavi z deli najvidnejših sodobnikov, o katerih je že Paul Hindemith dejal: »Morda bo od sodobnikov obstal Stravinski, morda Bartók...« Sebe je izvzel verjetno ne le iz skromnosti, ampak nič manj zato, ker je njegov kritični duh dobro občutil, da tudi najbolj čist in dosleden slog ni dovolj za dosego olimpijske vloge v umetnosti. — Bartók je v svoji glasbi bolj resen in razglabljač od Stravinskega ali Prokofjeva, bolj temperamenten in bolj sproščen od Hindemitha, manj načelen in filozofski od Schönberga, bolj razborit od Albana Berga nikjer takó skrupulozen kot Webern, še manj pa prostodušno zabaven kot njegovi francoski sodobniki. Povsod imamo vtis, da si njegov glasbeni predstavniki sveto sproti kuje glasbeno govorico, najsi je ta še takó dokazljivo enotna bodisi za glasbenega znalca bodisi za muzikologa-raziskovalca. In to je nedvomno lastnost, ki prepričuje, osvaja in vedno znova priteguje.

Pozno smo pri nas spoznali bogastvo Bartókove glasbe, posebno tiste, ki ne sloni pretežno na obdelavi neizmaličene folklore. Glasbeno življenje pred drugo svetovno vojno s svojimi redkimi orkestrskimi in komornimi koncerti ni zmoglo zahtevnosti Bartókovih del, pa tudi umetniška orientacija jim pri nas ni bila naklonjena. Saj so bila prizadevanja Slavka Osterca ob pomoči redkih somišljenikov prvi znanilci nove orientacije. Osterc nam je prvi kazal partiture Bartókovih kvartetov, on nas je opozarjal na tuje radijske oddaje takó pomembnih del, kot je Glasba za godala, klavir, harfo,

celesto in tolkala. Bela vrana v tedanjih sporedih so bili Romunski plesi za godalni orkester, ki jih je Orkestralno društvo Glasbene matice igralo pod vodstvom L. M. Škerjanca.

Med drugo svetovno vojno je bil Bartók pri nas kot emigrant in naspotnik Hortyjeve politike izobčen. Če je pred vojno na solističnem koncertu zazvenel vsaj njegov Allegro barbaro, mu sedaj niti na študentskih sporedih ni bilo mesta. — Manj pa je razumljiv odklon od Bartókovih del tik po osvoboditvi. Medtem ko je bil na primer bratoma-pianistoma Scholz na salzburškem konservatoriju Mikrokosmos biblija pri vzgoji mladih pianistov, tega dela pri nas nismo poznali. Šele tuji koncertanti, ki so se ob koncu svojih sporedov lotili najučinkovitejših plesov iz te sicer instruktivne zbirke, so nas opozorili nanjo. Podobno so vplivali violinisti-koncertanti z violin-skimi obdelavami folklornih plesov. Gotovo so bile krive tudi nepremostljive težave z nabavo orkestrskega materiala pa neurejene avtorsko-pravne zadeve. Vendar je trajalo nekako do leta 1953, da je kulturna odjuga znala ločiti propagandni element od umetniško-pomembnega izraza v umetnosti, čeprav še nenačelno in previdno. Na mah se pojavijo na koncertnem odru med drugim II. sonata za violino in klavir (Ozim in Lipovšek), II. koncert za violino in orkester (J. Staničeva), II. klavirski koncert (M. Haas), Koncert za orkester (Slov. filharmonija), nato pa ob prizadevanju takratnega Collegium musicum in Društva slovenskih skladateljev Bartókov I. godalni kvartet, Kontrasti za klavir, violino in klarinet, Suita op. 14 za klavir, Sonata za dva klavirja in tolkala pa zbori.

Odslej je Béla Bartók najbolj priljubljen skladatelj od klasikov moderne. Najsi gre za Vaške prizore, pisane za pevca, za obe violinski sonati, oba violinska koncerta, tri klavirske koncerte, šest godalnih kvartetov, balet Čudežni mandarin ali drobne klavirske skladbe: večina Bartókovih del je postala integralni del koncertnih in šolskih sporedov, čeprav še vedno ni prodrla dovolj globoko v glasbenovzgojna prizadevanja. S svojo napeto glasbeno govorico se odmika vsemu romantičnemu lišpu in stilizaciji 19. stoletja. Kljub beethovenski moškosti v izrazu ubira tudi tako intimne strune, kot jih nobena raznežena glasba ne zmore. Izogiba se vsem šablonam dotodanjega glasbenega izraza in strukture, vendar nikjer »metodično« ali nasilno, morda celo suhoparno, temveč vedno polna novih domislekov. Svet arhitektonike je — najsi gre še za takó navidezno lapidarno izražanje — klasično uravnotežen. Domiselnost v obravnavi vsakega instrumenta, posebej solističnih, je izredna. Kajpak zahteva izvedba Bartókovih del pogosto drugačne, nove tehnične prijeme. Z vsemi naštetimi lastnostmi, ki bi šele prav zaživele ob bogati dokumentaciji iz Bartókovega opusa, so ključ k razumevanju in uživanju sodobne glasbe, pa najsi gre za kozmopolitsko ali oplemeniteno folklorno. Bartók je vedno zdrav in klen v svojem umetniškem izrazu; puhlega frazarjenja in virtuozne navlake ne pozna.

Lastnosti Bartókove umetnosti niso priučljive. Vendar je bil njegov kompozicijski vpliv v svetu velik in dokazljiv je v delih mnogih skladateljev vseh narodov. Pri nas Slovencih je bil sorazmerno pičel.

Dva vzroka sta temu botrovala. Predvsem gre za zapoznelost, s katero se je, kot sem uvodoma ugotovil, naše glasbeno življenje soočilo z Bartókovi deli. Drugič pa je zaradi romantične usmerjenosti naše glasbene vzgoje, zaprtosti in nerazgledanosti kulturne sfere po vojni zavladovala neborbenost v skladateljskem izražanju, ki se dolgo ni spoprijelo z nekonformnostjo

Bartókovega ustvarjanja. Ko pa so se v šestdesetih letih pri nas zakoreninila eksperimentalna prizadevanja zahoda, je novi val preplaval tudi Bartókov vpliv in mu odtujil iskanja najmlajših, medtem ko so se ljubitelji glasbe v najširšem pomenu komaj sprijaznili z njim, ga komaj vzljubili. In vendar ob poslušanju marsikaterega Bartókovega še takó udomačenega skladateljskega opusa vedno znova ugotavljamo, koliko domiselnega muzikantstva je v njem in s kakó še danes svežimi kompozicijskimi prijemi ga je znal izraziti!

Ko je Bélo Bartóka pred petindvajsetimi leti v New Yorku pobrala smrt, je tisk sicer z velikim spoštovanjem počastil spomin na velikega mojstra, pozabil pa je, kot pravi njegov biograf Serge Moreux, pristaviti: »Naš genialni gost je bil brez denarja in so ga pokopali na stroške dobrodelne ustanove...« —

Bartók ni napisal, kolikor drži popolni seznam njegovih del, nobene propagandne skladbe v smislu »socialističnega realizma«. Kljub temu je bil prežet z antinacistično miselnostjo in dokumentov o tem je na pretek. Eden med njimi je osnutek testamenta iz leta 1939, ki se glasi: »Pokopljite me čim bolj preprosto. Če mi bodo hoteli morda po smrti postaviti spomenik ali po meni imenovati kako ulico, si želim tole: dokler bodo stari trgi v Budimpešti imenovani po Mussoliniju ali Hitlerju in dokler bodo na Madžarskem ulice s takimi imeni, prepovedujem kakršnokoli rabo svojega imena za ulico, spomenik ali plaketo na javnem mestu.«

Svobodno izražanje in demokratičnost v odnosih je bilo najvišje življenjsko pa tudi umetniško vodilo Béle Bartóka. To čutimo — čeprav nezavestno — ob poslušanju in izvajanju njegovih del in to je nesporno ena izmed tistih odlik, ki mu zagotavlja trajnejši obstoj v razvoju glasbene umetnosti.